

Ураимов К.М., Абдукеримова Т.

ЭТИШТИ ЖАЛПЫЛОО САБАГЫНДА МАМИЛЕ КАТЕГОРИЯСЫ БОЮНЧА
БИЛИМДЕРИН БЫШЫКТООНУН ПРАКТИКАЛЫК ЖОЛДОРУ

Ураимов К.М., Абдукеримова Т.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ПУТИ ЗАКРЕПЛЕНИЯ ЗНАНИЙ ПО ОТНОШЕНИЮ
КАТЕГОРИЙ НА УРОКЕ ОБОБЩЕНИЯ ГЛАГОЛА

К.М. Uraimov, T. Abdukerimov

PRACTICAL WAYS TO REINFORCE KNOWLEDGE FOR CATEGORIES
IN CLASS OF GENERALIZATIONS OF THE VERB

УДК: 632.911

Мамлекеттик тил, этишти салыштырып окутуунун ыңгайлуу жолдору, сабактын типтери, сабактын инновациялык технологиялары, этиштин мамиле категориясы, жалпылоо сабагы, текст менен иштөө, топто, жупта иштөө, эссе, синквейн.

Государственный язык, обучение глагола в сравнении правильным путем, типы занятий, инновационные технологии занятий, отношение категорий глагола, обобщение занятий, работа над текстом, в группе, в паре, эссе, синквейн.

National language, comparative ways of teaching verb, lesson type, innovative technologies of the lesson, tense category of the verb, working on texts, working in groups, pairs, essay, cinquain.

Этишти жалпылап үйрөтүүдө мамиле категорияларын сабактын инновациялык технологияларынын төмөндөгүдөй интерактивдүү методу менен бышыктоону сунуш кылууга болор эле:

Сабактын стратегиясы:

ЦИТАТА	КОММЕНТАРИЙ
Текстен цитаталар келтирилет. Мисалы, Мен иттерден коркпойм, себеби, иттерден кутулгудай бир айлам бар. Мышыктын бир гана айласы бар. Ал даракка чыга качты. ж.б.	Текст менен таанышып чыккан соң сиздин эсиңизге түшкөн окуялар жазылат. Мисалы, Ит менен мышык жөнүндөгү жомок эсиме түштү. Анда мышык итти алдап коет ж.б. Үйдөгү Ниска аттуу мышыгым эске түштү ...ж.б. у.с. улана берет.

Текст таркатылат. Цитата комментарий окуу менен жазылат.

Мышык менен түлкү

Иттерден кантип кутулуу жөнүндө мышык менен түлкү аңгемелешип калды. Мышык мындай деди:

Мен иттен коркпойм, себеби иттерден кутулгудай бир айлам бар.

Анда түлкү:

– Иттерден бир эле айла менен кантип кутулууга болсун?

Менде жетимиш жети айла бар, – деди.

Экөө ошентип сүйлөшүп турганда аңчылар менен тайгандар келип калды. Мышыктын бир гана айласы бар: ал жыгачка чыга качты да, тайгандар аны тиштей албай калды, а түлкү ар амалын көрсөттү, буйтады, бирок буйтап кутула алган жок, иттер тиштеп алды.

Жеке өз алдынча иштөө: Ар бири өз алдынча жогорудагы үлгүдө көрсөтүлгөндөй кылып эки

Эки беттүү күндөлүк.

Окуучуларга көрсөтмө берилет:

Өмүрүнөрдөгү эң кызыктуу окуяларды эстегиле, анан аны ирети менен сүйлөп берүүгө даярдангыла. Ар бири өз алдынча айтууга камынат.

Мисалы, бала кезде апам: «Сенин жашың жете элек», – деп мектепке жибербей үйгө камап койсо, үйдүн артындагы терезеден түшүп, бактын тосмосунун тешигинен чыга качып кеткеним эсимден кетпейт ж.б.у.с.

Ушундай эле тапшырма жупта талкууланат: Экиден-үчтөн болуп талкуулашса болот.

Тайпада талкуулоо: тайпадагы бардык окуучулар менен талкуу жүргүзүү.

Тексттин темасы окулат: Мышык менен түлкү.

Көрсөтмө берилет: Эки чарчудан турган таблица сызгыла.

Анын үлгүсү 23-таблицада көрсөтүлөт.

беттүү күндөлүктү толтуруп, жазып чыгышат.

Жупта иштөө: Толтурулган эки беттүү күндөлүктөрүнүн негизинде жанындагы жубу менен бирге ой бөлүшүп, талкуулашат.

Тайпада иштөө: Кимге эмне таасир этти? Талкуу жүрөт. Мисалы, мага мышыктын акылмандыгы, чечкиндүүлүгү, жөнөкөйлүгү жакты, түлкүгө боорум ачыды ж.б.

- Цитата окулат.
- Башка бирөөнүн ою суралат.
- Акырында автор жыйынтыктайт.
- Сөз башкага берилет

Мугалимдин суроосу:

- Мышыктын канча айласы бар эле?
- Эмне үчүн мышык кутулуп кетти?
- Түлкүнүн канча амалы бар эле?
- Ал амалдары ага жардам бере алдыбы?
- Түлкү менен мышыкты кандай адамдарга салыштырган деп ойлойсуңар?

Тайпада талкуу жүргүзүлөт. Мында ар бир окуучу өз оюн кеңири айтууга укуктуу, жана ал

баштоочу да боло алат.

Эркин темада эссе жазууга көрсөтмө берилет.
(10 мин)

Ушул кезге чейин бирөөнүн ойлорун уккан эмеспиз. Мына алардын ар биринин өзүнчө уникалдуулугу бар экендигин бүгүн дагы бир ирет ынанып отурабыз.

Синквейн түзүүгө көрсөтмө берилет.

1. Мышык
2. Жөнөкөй, чечкиндүү
3. Ойлойт, кыймылдайт, чыгат
4. Тамсилде түлкүдөн да айлакер, амалдуу
5. Жаныбар.

Ушул эле тапшырманы түлкү боюнча да берге-нибизде аны окуучулар төмөндөгүчө түзүшкөн:

1. Түлкү
2. Мактанчаак, митайым
3. Жүгүрөт, буйтайт, качат
4. Куулук менен күн кечирген
5. Айбанат.

Жалпы сабакты жыйынтыктоочу талкуу:

Мында ар бир сөздү угуучулар менен чогуу,

биргеликте талкуулоо керек.

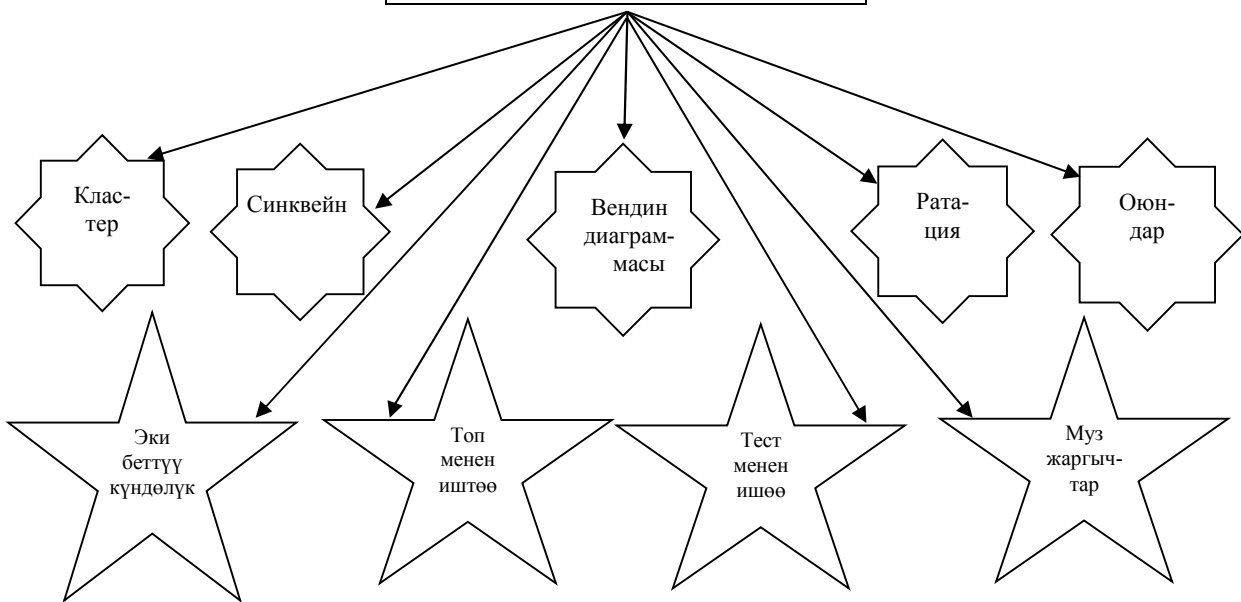
- Силер тексттерден этиштин мамилелери боюнча сөздөрдү байкай алдыңарбы?

- Ооба, алар: аңгемелешип-кош мамиле, коркпойм, кутулууга, келип калды, чыга качты, тиштей албай калды, көрсөттү, буйтады, тиштеп алды – негизги мамиле.

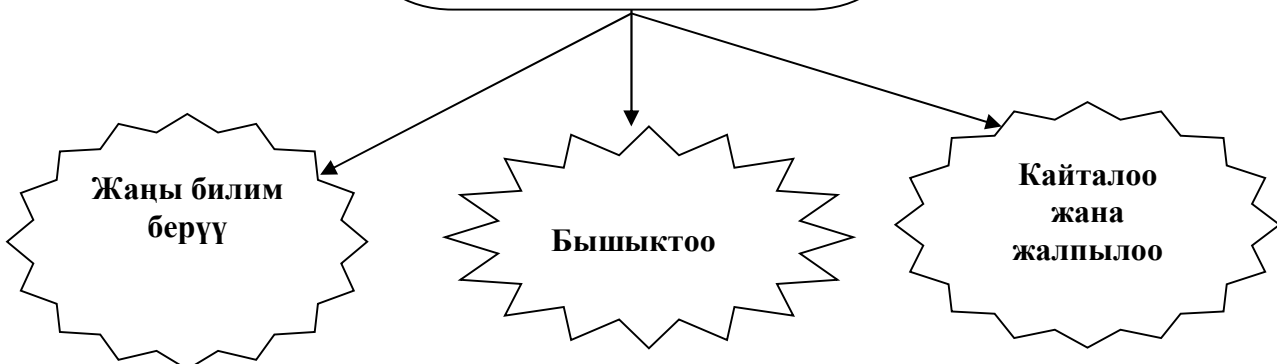
Анткени, аңгемелешип деген этишти, кош мамиленин -ыш, чакчылдын -ып мүчөлөрү уюштуруп жатат. Негизги мамиленин мүчөсү жок. Тексттен этиштин башка мамилелери байкалган жок. Мына ушул сыяктуу талкуулар балдардын мамилелер жөнүндөгү теориялык түшүнүктөрүн андан ары тереңдетип үйрөнүүсүнө шарт түзөт. Балдардын эмгегин алардын жазган күндөлүктөрүн бири-бирине окутуп көрүп, алардын оюн уккан соң жалпылап баалоого болот.

Сабак өгүүдө салыштырып үйрөтүүнүн бир нече ыңгайлуу жолдору жана колдонулган сабактын типтери төмөндөгү таблицаларда көрсөтүлдү:

ЫҢГАЙЛУУ ЖОЛДОРУ

САБАКТАРДЫН ТИПТЕРИН КОЛДОНУУ

Жогоруда биз сунуштаган бардык сабактын типтери салыштырып тил үйрөтүүнүн негизинде ишке ашты. Жалпысынан алганда, салыштыруу усулу салттуу сабак менен тыгыз байланышта каралат. Өзбек тили да, кыргыз тили да түркий тилдерден экендиги талашсыз. Аларды салыштырып үйрөтүүгө толук негиз бар. Илимий негизге таянганда тилдин грамматикалык теориялык жактан салыштырылышы учурда эң актуалдуу. Салыштырып тил үйрөтүүнүн мааниси чоң. Анткени, эки тилдин ортосундагы транспозициялык, транслитерациялык, интерференциялык, интеграциялык кубулуштардын жүрүшү жана тилдик фактылар, дал ушул салыштырып тил үйрөтүү менен ишке ашат. Бул маселеге И.А. Батманов, А.С. Выготский, В.В.Виноградов, Т.С. Рябова, Е.И. Пассов сыяктуу бир нече орус окумуштуулары кайрылышкан. Т.С.Рябованын ою боюнча эне тилин негиз кылып алып маанисин түшүнүп, андан кийин гана башка тилге салыштырып окутуу керектиги абдан туура айтылган. Салыштырма (салыштырма-тарыхый) методунун теориясы, объектиси жана методикасы бир топ мезгилдерден берки традицияга ээ. Аны XIX кылымдарда эле Ф. Бонном, Р. Раскан, Я. Гриммон, Т.А. Востоковдор толук кандуу негиз деп чыгышкан.

Дагы бир булактан карасак салыштырма методу түрк тилдеринин негизинде XI кылымда белгилүү түрколог Махмуд Кашкаринин «Дивани лугати-ад түрк» эмгегинде негизделген. Тилекке каршы бул көп темалуу эмгек 1912-1915-жылдарда гана

Стамбул шаарындагы китепканалардын биринде ачылып, белгилүү болгон жана анда белгилүү болгондой тил илими салыштырма-тарыхый багытта өнүгүп келгендиги айтылат.

Салыштырма (салыштырма-типологиялык) багытында изилдөө тил илиминде эң жаш болуп, ал 40-50 жылдык мезгилди гана камтыйт. Анын теориясын, объектисин жана методикасын орус тил илиминин В.Г. Гак, В.Н. Ярцева, В.Д. Аракин сыяктуу белгилүү окумуштуулары негиздешкен.

Адабияттар:

1. Алова М.А. Литературно-языковое игры [Текст] / М.А. Алова –М., 2001, стр.128.
2. Аникина А.Б. Вопросы методики преподавания русского языка не русским. [Текст] /А.Б Аникина. – Ленинград, 1955.
3. Выготский П.С. Педагогическая психология [Текст]/ П.С.Выготский–М.: Педагогика, 1991.–480 б.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению [Текст]/Е.И.Пассов –М: Просвещение, 1991. –222 б.
5. Рысбаев С. Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуу масел-ри [Текст]/С.Рысбаев – Бишкек, 2007, -130 б
6. Рысбаев С.К. Орто мектептерде кыргыз тилин жана адабиятын окутуунун технологиялары [Текст]/ С.Рысбаев – Бишкек, 2008. – 28 б.
7. Шарипова М.Өзбек тилдүү окуучулардын кыргызча кеп сабаттуулугун жогорулатуунун ыкмалары. [Текст]/ М.Шарипова// Эл агартуу. – Б., 2012.–№11-12, – 41-43-бб.

Рецензент: д.пед.н., профессор Бабаев Д.Б.